

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2268-5181>

Наумкіна С. М., Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1261-3667>

Кольцов В. М., Національний університет «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ ЯК СУЧАСНОГО ФЕНОМЕНУ

Обґрунтування сучасного феномена «опозиція», його форм, видів прояву та функціонування є важливою теоретико-методологічною проблемою, вирішення якої необхідно потребує не тільки і не стільки політична наука, скільки політична практика.

Актуальність обраної тематики полягає у потребі означення політичних інститутів, практик і процесів, які окреслюють параметри ефективності й інституціоналізованості політичної опозиції у політико-правовому зрізі при її теоретичному обґрунтуванні і виміру.

Політична наука у рамках проблематики політичної опозиції стала значно гетерогеннішою, починаючи саме з 90-х років XX ст., адже саме у цей час вона почала концентруватись на досліджуваному феномені аналітично, порівняльно та на прикладі постійно зростаючої кількості кейсів.

У контексті країн Вишеградської групи це було особливо актуально, адже, з однієї сторони, вони в цей час набули того формату процесу та міжінституційних відносин, що відбулось розширення розуміння сутності і типів, форм та індикаторів, а також загальної структури політичної опозиції, в тому числі за рахунок країн Вишеградської групи. Такий хід подій також зіграв колосальне значення з приводу розвитку регіональних досліджень про політичну опозицію, навіть попри те, що вони сьогодні й досі є відносно недорепрезентованими і несистематизованими. Річ у тому, що факт демократизації країн регіону виявився своєрідним вододілом між дослідженнями протіопозиції (зокрема, опору, дисидентства і суспільно-політичних рухів й організацій) чи політичної опозиції (в тому числі системної, передусім парламентської, й антисистемної) в умовах, відповідно, авторитарних і демократичних політичних режимів.

Варто зазначити, що схожа ситуація, особливо на тлі західної політології, притаманна й для української політичної науки, у якій проблематика політичної опозиції й досі є головною теоретично-орієнтованою та описовою, але вкрай мало аналітичною та порівняльною, а відтак недостатньо багатогранною. Саме з огляду на це, обґрунтовано, що повинен відбуватись подальший поступ з приводу розуміння, структуризації і типологізації політичної опозиції, причому теоретико-методологічно і практично-емпірично.

Ключові слова: політична опозиція, протестні рухи, нонконформізм, опір, дисидентство, фракційність, суспільно-політичні рухи й організації, теоретико-методологічний аналіз, теоретичний вимір, політична практика.

Особливості формування і функціонування політичної опозиції, її багатоаспектність та структуризація є актуальним напрямом політологічного дослідження протягом останніх десятиріч, однак ця проблематика викликає і до сьогодні чимало питань, невирішених проблем та різноманітності підходів до аналізу цього феномену, при чому не тільки в практичному, але й теоретичному аспектах, бо без теоретичного підґрунтя неможливо надати об'єктивний аналіз практичним проявам.

Особливий інтерес викликає становлення політичної опозиції в країнах Вишеградської групи з урахуванням того факту, що вона є доволі впливовою та дієвою, що може стати корисним для України, враховуючи загальні цілі та стартові можливості. До того ж, становленню опозиції в цьому регіоні присвячено чимало ґрунтовних робіт, які дозволяють надати теоретичну та методологічну

основу аналізу цього феномена, з урахуванням особливостей прояву і функціонування, а також спільних рис та подальших узагальнень.

Як відомо, у теперішній час все частіше парламентські партії та різноманітні суспільно-політичні організації чи загалом громадянське суспільство свої програми та наміри реалізують не тільки з урядового кабінету, а й завдяки опозиції. Внаслідок цього сьогодні уряди та урядові партії в сучасних країнах повинні постійно зважати на інтереси політичної опозиції і саме у такий спосіб забезпечено ефективне функціонування не лише урядів, а й загалом демократичних політичних систем [Див. детал. : 1]. Тому обґрунтування сучасного феномена «опозиція», його форм, видів прояву та функціонування є важливою теоретико-методологічною проблемою, вирішення якої необхідно потребує не тільки і не стільки політична наука, скільки політична практика.

Відтак, актуальність обраної тематики – теоретичне обґрунтування сутності і особливостей становлення і розвитку, а також історичних та чинних параметрів структуризації політичної опозиції в європейських країнах, зокрема, країнах Вишеградської групи – полягає у потребі означення політичних інститутів, практик і процесів, які окреслюють параметри ефективності й інституціоналізованості політичної опозиції. Це позитивно позначається на перспективах урахування Україною світового досвіду детермінування сутності й місця політичної опозиції у політико-правовому зрізі при його теоретичному обґрунтуванні і виміру.

Проблематика політичної опозиції у сучасній політології та особливостей її становлення і структуризації, зокрема в країнах Вишеградської групи, є досить популярною, широкою і багатогранною. Водночас, ця проблематика не є структурно уніфікованою, оскільки komponується кількома складниками та рівнями пізнання.

Найбільш важливими і впливовими, в яких тією чи іншою мірою розглядається зазначений феномен, є роботи Н. Блума, Є. Вятра, М. Дюверже, Б. МакЛеннана, Б. Рассел, Дж. Сарторі, Е. Шилза та інші.

Зокрема, однією із перших спроб загально-теоретичного і методологічного аналізу політичної опозиції стала праця М. Дюверже «Політичні партії», в якій вчений визначив політичну опозицію як одну з функцій політичної партії. Саме М. Дюверже виділив чинники, що визначають характер і форму політичної опозиції: тип партійної системи; згуртованість, кількість й внутрішню структуру політичної опозиції; загальні умови конкуренції / змагальності партій. У результаті цього вмотивовано, що за однопартійної системи (недемократичний режим) опозиції не існує, а натомість вона може простежуватись у формі дисидентських рухів і течій. Щодо двопартійної та багатопартійної систем (демократичний режим), то вони можуть перетворити політичну опозицію у справжній політичний інститут. І це є головною ідеєю в аналізі політичної опозиції як інституту.

Щодо вітчизняних напрацювань, то варто визначити доробки таких вчених як: Г. Берестова [2], С. Бондар [3], В. Бусленко [4], І. Варзар [5], Н. Вінничук [6], Ю. Древаль [7], Д. Зубрицька [8], У. Ільницька [9], М. Михальченко [10], О. Оськін [11], Н. Пенковська [12], Ю. Шведа [13] та ін.

Однак, політична наука потребує розробки нових моделей теоретизації та верифікації знань про політичну опозицію, особливості її становлення та структуризації тощо. Водночас важливим є врахування того факту, що в більшості випадків дослідження проблематики політичної опозиції і напрями його практично-емпіричної верифікації здебільшого спрямовані на обмежені вибірки політичної опозиції і використовують специфічні (часто надто вузькі) підходи до її дефініювання та структуризації. Як наслідок, у політичній науці формується й інституціоналізується доволі вузька дослідницька перспектива (як правило, сконструйована на принципах і методах неоінституціоналізму) з приводу того, як варто досліджувати та розуміти політичну опозицію, а також дуже вузький (і навіть обмежувальний) ряд та спектр дослідницьких питань [14]. Тому подальший розвиток проблематики політичної опозиції має бути спрямований на вирішення цієї теоретико-методологічної проблеми.

В українській науці проблематика теоретичного обґрунтування історичних та трансформаційних атрибутів становлення політичної опозиції у країнах Вишеградської групи знайшла відображення у цілій низці доробків. Однак завершеними та комплексними з-поміж них традиційно стали дисертаційні роботи (переважно з історичних наук), завдяки яким можна стверджувати, що впродовж 40–80-х років ХХ ст. у регіоні не функціонувало політичної опозиції у її класичному або сучасному розумінні, а натомість прослідковувались такі вияви протестності та нонконформізму або ж прототипи політичної опозиції, як опір, дисидентство, фракційність, суспільно-політичні рухи й організації тощо. Зумовлено це було тим фактом, що тогочасні Польща, Угорщина і Чехословаччина

були авторитарними політичними режимами, а відтак у них за замовчуванням не могло існувати конструктивної політичної опозиції, яка натомість здебільшого, особливо активно з середини 80-х років XX ст., була інкорпорована у феномені протестних рухів і їхніх відносин із владою. Крім того, без чіткого розмежування цих понять неможливо стверджувати про будь-які прояви опозиції чи тільки наявність протестних рухів. Тому і наукові роботи суттєво різняться своїми висновками та прогнозами щодо подальших проявів опозиційних процесів.

Згодом, особливо за наслідками успіхів ранніх спроб демократизації у країнах Вишеградської групи в ході та в результаті колапсу режимів «реального соціалізму» наприкінці 80-х років XX ст., про політичну опозицію у регіоні почали говорити більш деталізовано і цілеспрямовано, що серйозно вплинуло на розробки цього явища в інших регіонах Європи. Зокрема, Б. Фолк у своїй монографії дослідила історію, природу, різновиди та результати антикомуністичної й ревізійністської опозиції та протестності, а також феноменів антиполітики і громадянського суспільства у країнах Центрально-Східної Європи періоду режимів «реального соціалізму» [15, с. 346].

Політична наука у рамках проблематики політичної опозиції стала значно гетерогеннішою, починаючи саме з 90-х років XX ст., адже саме у цей час вона почала концентруватись на досліджуваному феномені аналітично, порівняльно та на прикладі постійно зростаючої кількості кейсів. Це означає, що в рамках цього етапу розвитку політичної науки питання політичної опозиції почало позиціонуватись як цікава політологічна проблема крізь призму і якісних, і кількісних методів дослідження.

У контексті країн Вишеградської групи це було особливо актуально, адже, з однієї сторони, вони в цей час набули того формату процесу та міжінституційних відносин, що відбулось розширення розуміння сутності і типів, форм та індикаторів, а також загалом структури політичної опозиції, в тому числі за рахунок країн Вишеградської групи. При цьому, що стосується цього регіону, такий хід подій також зіграв колосальне значення з приводу розвитку регіональних досліджень про політичну опозицію, навіть попри те, що вони сьогодні й досі є відносно недорепрезентованими і несистематизованими. Річ у тому, що факт демократизації країн регіону виявився своєрідним вододілом між дослідженнями протеоппозиції (зокрема, опору, дисидентства і суспільно-політичних рухів й організацій) чи політичної опозиції (в тому числі системної, передусім парламентської, й антисистемної) в умовах, відповідно, авторитарних і демократичних політичних режимів, які різного часу були властиві для країн Вишеградської групи.

Варто зазначити, що схожа ситуація, особливо на тлі західної політології, притаманна й для української політичної науки, у якій проблематика політичної опозиції й досі є головно теоретично-орієнтованою та описовою, але вкрай мало аналітичною та порівняльною, а відтак недостатньо багатогранною. Саме з огляду на це, обґрунтовано, що повинен відбуватись подальший поступ з приводу розуміння, структуризації і типологізації політичної опозиції, причому теоретико-методологічно і практично-емпірично, в тому числі на прикладі країн Вишеградської групи.

За ствердженням Р. Баркера, політична наука доволі часто під політичною опозицією розуміє як політичні, так і не зовсім політичні, а також конструктивні і неконструктивні процеси, зокрема тотальний опір державі, опір виконанню влади як примусу з боку держави, опір посадовцям/урядовцям держави та легітимності їхніх повноважень, лояльний опір управлінському процесу в державі, систему стримувань і противаг, а також механізми всенародної перевірки та контролю здійснення політичної влади [16]. Як наслідок, наукове розуміння політичної опозиції стає варіативно-неінформативним, оскільки доволі часто генерується в рамках різних інституційних рамок, котрі окреслюють не лише політичну опозицію, а й інші форми політичної змагальності.

У такій теоретико-методологічній диспозиції приховано намагання конструювати синтетичне або оновлене визначення політичної опозиції. Відповідно, доцільно зважати на існуючі класичні та сучасні визначення політичної опозиції, здійснені різними науковцями у рамках різних теоретико-методологічних підходів. Розгляд починаємо із перегляду класичних напрацювань і дефініювань політичної опозиції, як наслідок чого помічаємо, що вивчення класичної наукової літератури дає досить розмите і широке визначення політичної опозиції [17; 18]. Політична опозиція, яка в рамках класичного дефініювання іноді прирівнюється до механізмів стримувань і противаг, до інституційних конфліктів чи до феномена партій меншості/меншин, не легко піддається комплексній концептуалізації. Річ у тім, що в класичному розумінні поняття політичної опозиції використовується у відносному трактуванні, коли на увазі мають відношення «перебування у тій чи іншій формі незгоди з іншим органом влади» [19, с. 236]. Таке розуміння політичної опозиції похідне від ідей Р. Дала, Г. Іонеску та І. Мадаріаґи. Сумарно це аргументує, що дефінітивна відмінність розуміння

політичної опозиції зумовлена тим, з якого кута зору і якого теоретико-методологічного погляду її розглядають – нормативного, інституціонального, структурно-функціонального тощо. Водночас, уніфікованим у такому випадку є сприйняття політичної опозиції як інституції зі своїми функціями та своєю структурою.

Так, як зазначає Г. Керр, «точне зображення моделі конфлікту та консенсусу ... має бути чутливим до моделі політичної опозиції, породженої політичною діяльністю...» [20, с. 53]. Паралельно політсили, яким не вдалося стати парламентськими, теж можуть продовжувати відігравати роль політичної опозиції. Принаймні до тих пір, доки їм не вдасться зреалізувати одну зі своїх організаційних цілей/ролей й отримати шанс на продовження такої діяльності у майбутньому. Таке трактування політичної опозиції найчастіше верифікується у разі звернення до дрібних політичних партій, які не в змозі подолати електоральний бар'єр, стати парламентськими, а натомість конкурують винятково на одному рівні багаторівневого представництва [21].

У процесі зростання ролі політичних партій й кризи представництва і участі (що властиво політичному процесу, починаючи із другої половини 90-х років XX ст.) можемо припустити, що політичні актори / гравці більше не мають монополії бути трактованими як «законні / легітимні представники» у середовищі тих партій, які виступають проти політики уряду. З цього приводу Г. Перрі зауважує, що феномен «багатоскладової / мультиваріативної» опозиції сьогодні фактично представлений у діяльності лобі-структур і громадянського суспільства [22]. Це на теоретико-методологічному рівні змушує науковців припинити вивчення громадянського суспільства, демократії і демократизаційного поступу, з одного боку, та парламентів і парламентаризму, з іншого боку, як розділених площин аналізу. А це аргументує, що порівняльне дослідження політичної опозиції повинно бути багатоваріативним: зоднієї сторони воно має спрямовуватись на парламентську опозицію, а з іншої сторони – на позапарламентську опозицію. Внаслідок цього очевидно, що політична опозиція повинна дефініюватись у широкому сенсі.

Але в цьому контексті дослідницька логіка ставить перед нами дві альтернативи широкого дефініювання політичної опозиції – або, не обмежуючись конкретними та нормативними перспективами, повернутись до першооснов дослідження політичної опозиції, або виробити та верифікувати нове визначення політичної опозиції. Ці дві альтернативи синтезуються необхідністю подолання недоліків, які підкреслені в існуючій політологічній літературі із приводу трактування та детермінування політичної опозиції, зокрема у її вузькому чи звуженому дефініюванні. Це означає, що, наслідуючи теоретико-методологічні доробки Р. Даля, Г. Юнеску й А., про що вже йшла мова з приводу розуміння політичної опозиції, їх треба розширювати, що призводить до дефініювання політичної опозиції як такої, що враховує весь спектр ролей, які вона за собою тягне, а не лише її інституціонального локусу та видимої форми, які можуть змінюватись з плином часу. Такий підхід дозволяє прийняти більш нейтральне визначення політичної опозиції та залучити до нього більш широке коло суб'єктів, локусів та типів політичних відносин. Водночас, такий підхід дозволяє варіативно дефініювати політичну опозицію як багатоскладове явище, котре верифікується по-різному, хоча б в силу того, що роль і завдання суб'єктів політичної опозиції можуть суттєво різнитись, пояснюючи не лише процедури критики чинної влади і пропонування її альтернатив, але й значно ширший масив політичних можливостей, питань та ідей.

З огляду на цілі варіативних суб'єктів політичної опозиції чи, іншими словами, суб'єктів політизації суспільного життя, Н. Брак і Ш. Вейнблум [23] пропонують такі визначення варіантів політичної опозиції чи, скоріше, «політичних опозицій», як: будь-який організований політичний актор – легіслатура, репрезентовані і нерепрезентовані у легіслатурі політичні партії, профспілки і громадські рухи й організації; вираження позицій перерахованих вище організаційних політичних акторів у суспільній сфері, в уряді, легіслатурі, в засобах масової інформації, на вулиці тощо; процес постійної (чи вчасної) перевірки, інформування і критики поточного стану справ; процес опору політичній владі, що здійснюється із допомоги різноманітних ненасильницьких (і / або насильницьких) форм та методів – законодавчого процесу, парламентських запитів, прес-релізів, мобілізації засобів масової інформації, громадянських протестів та демонстрацій тощо; процес громадянського і / чи політичного протистояння, цілями критики якого є уряд і / чи його політика, політична еліта, політичний режим загалом. Це слугує основою формування цілісного широкого і сучасного визначення політичної опозиції як певної незгоди із урядом/політичною системою та його / її політичним курсом, політичною елітою чи політичним режимом загалом, вираженої у публічно-політичному дискурсі / процесі організованими або неорганізованими акторами / гравцями через різноманітні моделі політичної поведінки.

Окреслений варіант дефініювання політичної опозиції є інклюзивним, адже він лишається раціональним поза рамками включення в нього окремих функцій, цілей і завдань політичної опозиції. Наслідуючи «сходінки абстракції» (з англ. «the ladder of abstraction») Дж. Сарторі [24], очевидно, що таке широке визначення політичної опозиції дозволяє більш широко й узагальнено підійти до трактування композитних елементів, які собою становлять політичну опозицію. Як наслідок цього, відбувається конфігураційна концептуалізація різних категорії політичної опозиції за рахунок зміни (розширення / збільшення чи звуження / зменшення) її гіпотетичних обсягів. Пояснення такого кроку полягає у використанні категорії «політична опозиція» не в однині, а в множині. Тобто, на увазі мається широкий спектр можливостей стосовно суб'єктів, відносин і дій політичної опозиції. Однак і на цьому гіпотетичний набір теоретико-методологічних питань, на які повинен бути спрямований ракурс у науковому аналізі опозиції, не обмежений. Розширення цього ракурсу, хоча б теоретико-методологічно, дозволяє подолати обмеженість ідей і підходів щодо ролей політичної опозиції, подолати бар'єр доцільності або недоцільності розділеного дослідження «нормальної» / «реальної» і антисистемної / екстремістської чи по-іншому парламентської і позапарламентської політичної опозиції. Крім того, розширення кола питань, на які спрямований аналіз політичної опозиції, гіпотетично може згенерувати і розширити неінституціональний підхід щодо трактування політичної опозиції загалом, зокрема і через залучення деяких доробків інших теоретико-методологічних підходів сучасної політичної науки.

Бібліографічний список:

1. Кольцов В. М. Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи. Дис. ... д. політ. н.: спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеса: Університет Ушинського, 2020. 628.
2. Берестова Г. Опозиція як форма прояву політичного протесту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2014. Вип. 15. С. 84–89.
3. Бондар С. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену політичної опозиції. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 1. С. 24–32.
4. Бусленко В. Природа кооперативної взаємодії влади та опозиції в умовах лібералізації політичного режиму (на прикладі Польщі та Угорщини). *Панорама політологічних студій*. 2015. Вип. 13. С. 125–131.
5. Варзар І. Політологічні і історіологічні засади феномена «політична опозиція». *Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика*. Київ, 1996. С. 94–102.
6. Вінничук Н. Типологія політичної опозиції. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 51–59.
7. Древаль Ю. Інституалізація парламентської опозиції. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1. С. 35–42.
8. Зубрицька Д. Політична опозиція як атрибут демократичного суспільства. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософська. 2009. Вип. 12. С. 194–200.
9. Ільницька У. Парламентська опозиція як інституційний аспект контрольної функції парламенту. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 23. 76–85.
10. Михальченко М. Взаємодія політичної влади і опозиції як політологічна проблема. *Сучасна українська політика і політологи про неї*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. С. 20–33.
11. Оськін О. Євроскептицизм: основні типи опозиції до ідеї європейської інтеграції. *Дослідження світової політики*. 36. наук. пр. 2009. Вип. 48. С. 26–33.
12. Пеньковська Н. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 259–267.
13. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2010. 462 с.
14. Кольцов В. Теоретико-методологічні підходи та проблемно-предметні ракурси дослідження політичної опозиції у сучасній західній політичній науці. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Соціологія. Філософія. Політологія. 2016. № 5. С. 42–48.
15. Falk B. The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe: Citizen Intellectuals and Philosopher Kings. Central European University Press, 2003. 479 p.
16. Barker R. Studies in Opposition. Basingstoke, London: Macmillan, 1971. 338 p.
17. Brack N., Weinblum S. "Political Opposition": Towards a Renewed Research Agenda. *Interdisciplinary Political Studies*. 2011. Vol. 1. No. 1. P. 69–79.
18. Brack N., Weinblum S. What do we mean by "political opposition": a theoretical perspective. *Presented at Potsdam ECPR General Conference*, 9–12 September 2009. 16 p.
19. Norton P. Making Sense of Opposition. *The Journal of Legislative Studies*. 2008. Vol. 14. No. 1. P. 236–250.
20. Kerr H. The Structure of Opposition in the Swiss Parliament. *Legislative Studies Quarterly*. 1978. Vol. 3. No. 1. P. 51–62.

21. Кольцов В. Дистинкція методологічних і теоретико-методологічних підходів щодо дослідження політичної опозиції. *Держава і право*. 2017. № 75. С. 4–14.
22. Parry G. Opposition Questions. *Government and Opposition*. 1997. Vol. 32. No. 4. P. 457–461.
23. Brack N., Weinblum S. "Political Opposition": Towards a Renewed Research Agenda. *Interdisciplinary Political Studies*. 2011. Vol. 1. No. 1. P. 69–79.
24. Sartori G. Concept Misformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*. 1970. Vol. 64. No. 4. P. 1033–1053.

References:

1. Koltsov V. M. Osoblyvosti stanovlennia ta strukturyzatsii politychnoi opozytzii v krainakh Vyshehradskoi hrupy. Dys. ... d. polit. n.: spetsialnist 23.00.02 – politychni instytuty ta protsesy. Odesa: Universytet Ushynskoho, 2020. 628 s.
2. Berestova H. Opozytziiia yak forma proiavu politychnoho protestu. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. 2014. Vyp. 15. S. 84–89.
3. Bondar S. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia fenomenu politychnoi opozytzii. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofiia. Sotsiologiia. Politologiia. 2015. № 1. S. 24–32.
4. Buslenko V. Pryroda kooperativnoi vzaïemodii vlady ta opozytzii v umovakh liberalizatsii politychnoho rezhymu (na prykladi Polshchi ta Uhorshchyny). Panorama politolohichnykh studii. 2015. Vyp. 13. S. 125–131.
5. Varzar I. Politolohichni i istoriolohichni zasady fenomena «politychna opozytziiia». Politychna opozytziiia: teoriia ta istoriia, svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka. Kyiv, 1996. S. 94–102.
6. Vynnychuk N. Typolohiia politychnoi opozytzii. Politychnyi menedzhment. 2007. № 3. S. 51–59.
7. Dreval Yu. Instytualizatsiia parlamentskoi opozytzii. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. 2009. № 1. S. 35–42.
8. Zubrytska D. Politychna opozytziiia yak atrybut demokratychnoho suspilstva. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: filosofska. 2009. Vyp. 12. C. 194–200.
9. Ilnytska U. Parlamentska opozytziiia yak instytutsiinyi aspekt kontrolnoi funktsii parlamentu. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. 2008. Vyp. 23. 76–85.
10. Mykhalchenko M. Vzaïemodiia politychnoi vlady i opozytzii yak politolohichna problema. Suchasna ukrainska polityka i politolohy pro nei. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho, 2002. S. 20–33.
11. Oskin O. Yevroskeptytsizm: osnovni typy opozytzii do idei yevropeiskoi intehratsii. Doslidzhennia svitovoi polityky: Zb. nauk. pr. 2009. Vyp. 48. S. 26–33.
12. Penkovska N. Instytutsionalizatsiia parlamentskoi opozytzii yak skladova pidvyshchennia efektyvnosti uriaduvannia. Aktualni problemy polityky. 2014. Vyp. 53. S. 259–267.
13. Shveda Yu. Vybyry ta vyborchi systemy. Yevropeiski standarty ta dosvid dlia utverdzhennia demokratii v Ukraini. Lviv: Vyd-vo Tarasa Soroky, 2010. 462 s.
14. Koltsov V. Teoretyko-metodolohichni pidkhody ta problemno-predmetni rakursy doslidzhennia politychnoi opozytzii u suchasniï zakhidniï politychniï nausti. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Sotsiologiia. Filosofiia. Politologiia. 2016. № 5. S. 42–48.
15. Falk B. The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe: Citizen Intellectuals and Philosopher Kings. Central European University Press, 2003. 479 p.
16. Barker R. Studies in Opposition. Basingstoke, London: Macmillan, 1971. 338 p.
17. Brack N., Weinblum S. «Political Opposition»: Towards a Renewed Research Agenda. Interdisciplinary Political Studies. 2011. Vol. 1. No. 1. P. 69–79.
18. Brack N., Weinblum S. What do we mean by «political opposition»: a theoretical perspective? Presented at Potsdam ECPR General Conference, 9–12 September 2009. 16 p.
19. Norton P. Making Sense of Opposition. The Journal of Legislative Studies. 2008. Vol. 14. No. 1. P. 236–250.
20. Kerr H. The Structure of Opposition in the Swiss Parliament. Legislative Studies Quarterly. 1978. Vol. 3. No. 1. P. 51–62.
21. Koltsov V. Dystynktsiia metodolohichnykh i teoretyko-metodolohichnykh pidkhodiv shchodo doslidzhennia politychnoi opozytzii. Derzhava i pravo. 2017. № 75. S. 4–14.
22. Parry G. Opposition Questions. Government and Opposition. 1997. Vol. 32. No. 4. P. 457–461.
23. Brack N., Weinblum S. «Political Opposition»: Towards a Renewed Research Agenda. Interdisciplinary Political Studies. 2011. Vol. 1. No. 1. P. 69–79.
24. Sartori G. Concept Misformation in Comparative Politics. American Political Science Review. 1970. Vol. 64. No. 4. P. 1033–1053.

Naumkina S. M., Koltsov V. M. Theoretical dimension of political opposition as a modern phenomenon

Substantiation of the modern phenomenon of «opposition», its forms, types of manifestation and functioning is an important theoretical and methodological problem, the solution of which is necessary not only and not so much political science as political practice.

The relevance of the chosen topic lies in the need to define political institutions, practices and processes that outline the parameters of efficiency and institutionalization of the political opposition in the political and legal context in its theoretical justification and measurement.

Political science in the context of political opposition has become much more heterogeneous since the 90s of the twentieth century, because it was at this time that it began to focus on the phenomenon under study analytically, comparatively and on the example of a growing number of cases.

In the context of the Visegrad countries, this was especially relevant, because, on the one hand, they have now acquired the format of the process and inter-institutional relations, which has expanded understanding of the nature and types, forms and indicators, and the general structure of political opposition, including at the expense of the Visegrad countries. This course of events has also played a huge role in the development of regional studies on the political opposition, even though they are still relatively underrepresented and unsystematized. The fact is that the fact of democratization of the region was a kind of divide between studies of the proto-opposition (including resistance, dissent and socio-political movements and organizations) or political opposition (including systemic, especially parliamentary and anti-systemic) in conditions, respectively, autocratic and democratic political regimes.

It should be noted that a similar situation, especially against the background of Western political science, is typical of Ukrainian political science, in which the issue of political opposition is still mainly theoretical and descriptive, but very little analytical and comparative, and therefore not multifaceted. In view of this, it is justified that further progress should be made on the understanding, structuring and typology of the political opposition, both theoretically and methodologically and practically empirically.

Key words: *political opposition, protest movements, nonconformism, resistance, dissent, factionalism, socio-political movements and organizations, theoretical and methodological analysis, theoretical dimension, political practice.*